

Verslaggever Richard Hoving schrijft biografie over beruchte

Zoektocht naar een Duitse beul

Josef Kotalla was een van de beruchtste Duitsers die in de Tweede Wereldoorlog rondliepen in het bezette Nederland. Journalist van deze krant én historicus **Richard Hoving** promoveert op de 'beul van Amersfoort', een van de Drie van Breda.

Kamp Amersfoort, nieuwjaarsdag 1945. Op de besneeuwde bevroren appelplaats staan in de vroege ochtend ongeveer duizend mannen opgesteld. Voor hen staat een kleine Duitser in een veldgrijs uniform, de pet met doodskop-embleem van de SS diep over zijn bruine ogen getrokken. Het is plaatsvervangend kampcommandant Josef Kotalla. Hij vloekt en tiert. Hij beveelt de mannen te gaan liggen en weer op te staan. Na verloop van tijd laat hij de gevangenen kniebuigingen maken en heen en weer kikkeren. Voordat hij ze nog een paar uur laat staan in de vrieskou, moeten ze op hun knieën en ellebogen de bevroren appelplaats oversteken. En weer terug. Een regen aan knuppelslagen en trappen met gespijkerde laarzen daalt op de weerloze troep neer. De sneeuw kleurt rood. Meerdere gevangenen raken bewusteloos.

Het gewelddadige optreden van Kotalla op 1 januari 1945 is geen uitzondering. De SS'er van 1,62 meter staat op de hoogste sport van de geweldsladder in het Duitse doorgangskamp in de bossen ten zuiden van Amersfoort, waar tussen 1941 en 1945 meer dan 35.000 Nederlanders onder erbarmelijke omstandigheden ge-

Kotalla eenzaam in de cel. Voor Richard Hoving het startpunt van zijn biografie.

FOTO BEELDBANKWO2/NIOD

Hij staat op de hoogste sport van de geweldsladder

vangenzitten. Kotalla wordt na de bevrijding opgepakt. De voormalige verzetskrant *Het Parool* noemt hem een 'mensch-duivel'.

Mijn onderzoek naar deze oorlogsmisdadiger begon jaren geleden met een foto, die kort na zijn arrestatie werd gemaakt. Op de foto, die ik aantrof in het Nationaal Archief in Den Haag, zit Kotalla in zijn cel op de rand van zijn bed. Zijn handen heeft hij gevouwen. De blik in zijn ogen is leeg. In de hoek van zijn cel is de ton te zien waarop hij zijn behoefte kan doen. Het beeld van de wrede SS'er ontdaan van al zijn vroegere macht liet mij niet meer los. Ik besloot mij te gaan verdiepen in zijn leven met als belangrijkste vraag: hoe kon Josef Kotalla uitgroeien tot de beul van Amersfoort, die op grote schaal gevangenen mishandelde en vermoordde?

Marktplaats

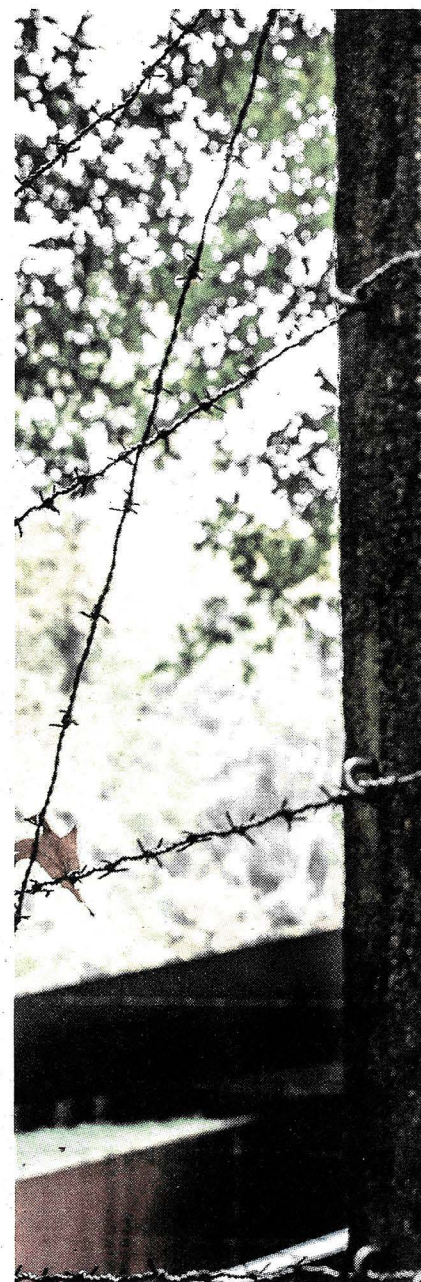
Elke biograaf droomt ervan uniek materiaal te vinden dat een nieuw of ander licht werpt op zijn hoofdpersoon. Mijn biografendroom leek al vroeg in mijn onderzoek uit te komen toen ik een tip kreeg dat op verkoopsite Marktplaats.nl 'persoonlijke papieren' van Kotalla te koop werden aangeboden. Een afspraak was gauw gemaakt. De aanbieder bleek een Nieuwegeinse oorlogs-

verzamelaar te zijn, die de stukken op een veiling had gekocht. De verzamelaar wilde het materiaal doorverkopen omdat hij geld nodig had voor de aankoop van een wapen uit de napoleontische tijd, zijn tweede verzamelhobby.

De aanbieding op Marktplaats was geen omvangrijke archiefschat, maar bevatte wel uniek persoonlijk materiaal. Tussen de stukken zat een schoolschriftje met aantekeningen van Kotalla uit de tijd dat hij zijn opleiding bij de SS doorliep. Voor ongeveer 100 euro wisselden de papieren van eigenaar. Terug in mijn auto op de parkeerplaats begon ik onmiddellijk te bladeren. In het ruitjeschrift had Kotalla nauwgezet de kenmerken van de wapens genoteerd waarmee hij tijdens zijn opleiding kennismakte. Het eerste wat hij beschreef, was *das Gewehr 98*, het standaardwapen voor Duitse militaire eenheden. Op zeven dichtbeschreven pagina's vatte hij de zeven hoofdonderdelen van het *Gewehr 98* samen. Kotalla moet gehecht zijn geweest aan het schriftje. Hij bewaarde het zorgvuldig tijdens de oorlogsjaren.

Het geluk liet mij tijdens mijn onderzoek niet in de steek. In het Katholiek Documentatie Centrum in Nijmegen vond ik het door mij spoorloos gewaande persoonlijke archief van Kotalla. Het waren mappen vol afschriften van brieven aan familie, advocaten en overheidsinstanties. Het bevatte ook de wandkalenders die hij door de jaren heen in zijn cel had hangen. Op de kalenders stonden de verjaardag van zijn moeder, de sterfdag van zijn vader en de namen van incidentele bezoekers.

Maar er waren niet alleen papieren archieven die mij het ver-

haal van Kotalla's leven vertelden. In het archief van het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid in Hilversum bleken audiofragmenten terecht te zijn gekomen van het naoorlogse proces tegen zeven beulen van Kamp Amersfoort, waaronder de verdedigingsrede van Kotalla. Een uniek geluidsfragment waarin hij twintig minuten lang op afgemeten toon zijn onschuld bepleit en zichzelf 'slechts een atoom in de Duitse oorlogsmachine' noemt. Als ik het fragment voor de eerste keer beluister, krijg ik kippenvel. Zo klinkt zijn stem dus.

Kogel

Hoewel Kotalla in december 1948 ter dood wordt veroordeeld, krijgt hij drie jaar later gratie van koningin Juliana. Twee psychiaters die hem onderzoeken, komen tot de conclusie dat hij tijdens zijn misdaden door een hersenbeschadiging uit zijn jeugd verminderd toerekeningsvatbaar is. Gered van de kogel vervolgt voor Kotalla een leven achter de tralies, dat nog 28 jaar duurt. Samen met twee andere veroordeelde landgenoten, Franz Fischer en Ferdinand aus der Fünten, behoort hij tot de laatste Duitse oorlogsmisdadigers die in Nederland vastzitten: De drie van Breda.

Kotalla weet in gevangenschap geregeld de aandacht op zich te vestigen. Hij haalt de kranten en het journaal doordat hij in de

Beeld uit Kamp Amersfoort in de oorlog. De foto is niet gedateerd.

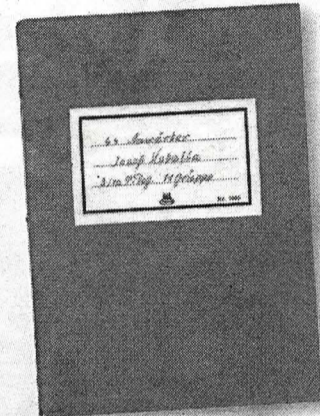
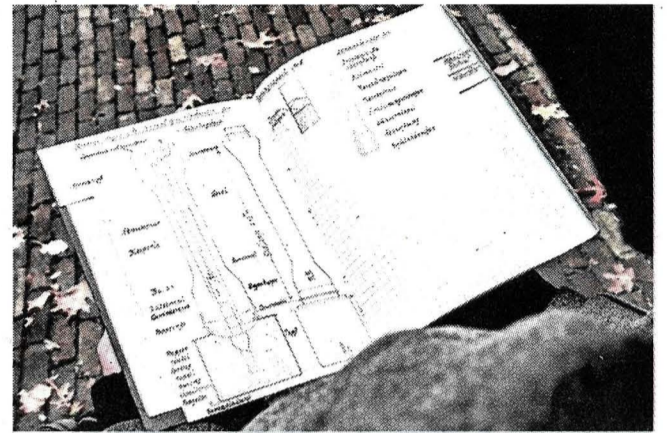
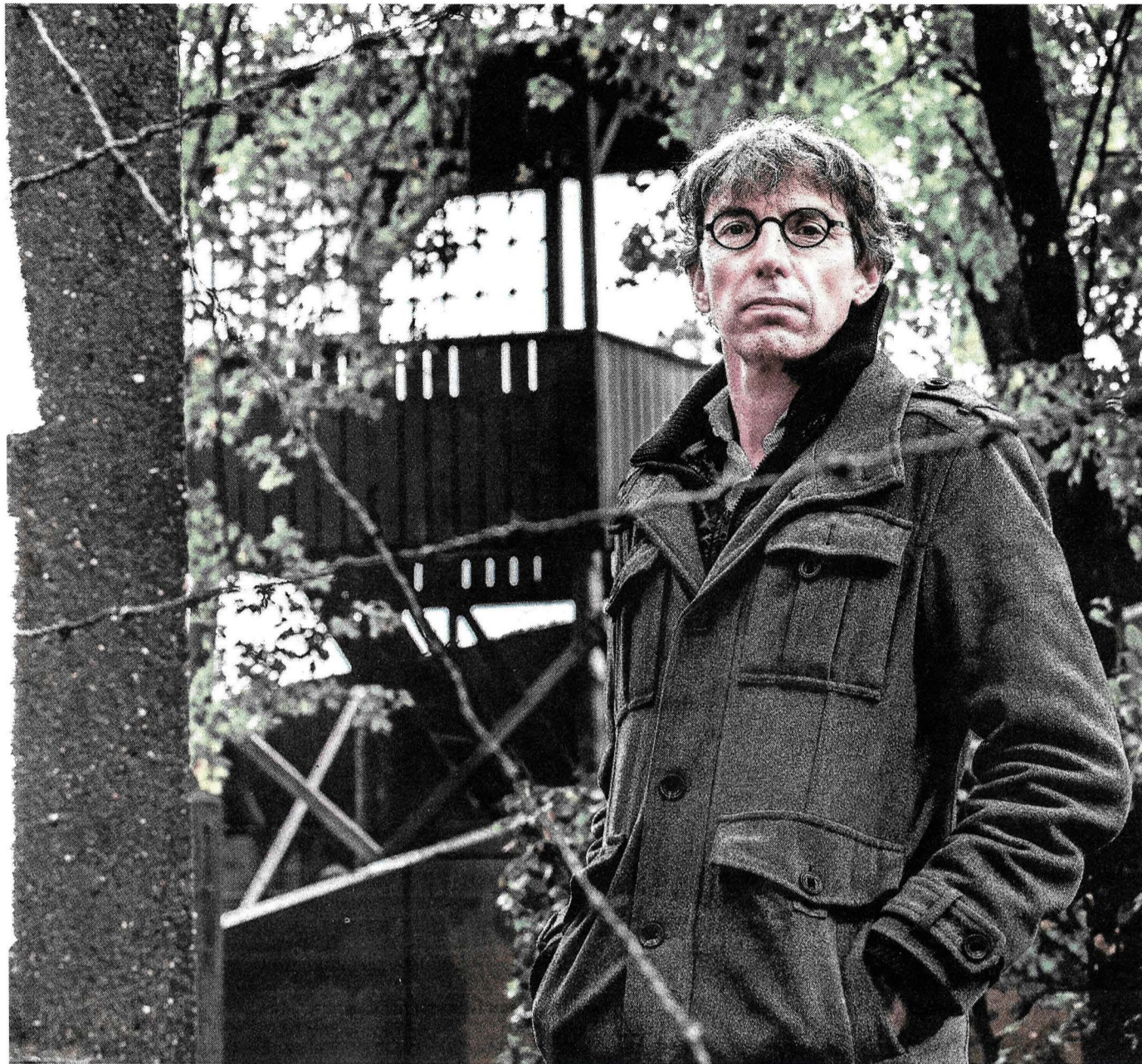
FOTO ARCHIEF EEMLAND

Rechts: de voormalige kampbewakers Kotalla (l) en Oberle in 1945 als gevangenen in Kamp Amersfoort.

FOTO ANP

SS'er Josef Kotalla, een van de Drie van Breda

Het schriftje van Kotalla, via Marktplaats.nl verkregen.

FOTO'S PIM RAS, PRIVÉ-ARCHIEF, BEELDBANKWO2/NIOD

Koepel trouwt met een oude jeugdvriendin die hem trouw is blijven bezoeken. Hij stuurt redacties van dag- en weekbladen brieven als ze in zijn ogen onjuistheden over hem publiceren. Meerdere keren doet hij aangifte van laster en smaad tegen oud-gevangenen die onwaarheden over hem zouden vertellen. In geen van de gevallen gaat justitie tot vervolging over. Als Kotalla op zijn 65ste een poging doet een AOW-uitkering aan te vragen, zijn de reacties verontwaardigd.

Begin 1972 lijkt Kotalla vrij te komen, als CDA-minister van Justitie Dries van Agt aankondigt de Drie van Breda naar huis te willen sturen. Een storm van protest volgt, de Tweede Kamer ziet van goedkeuring af. Op 31 juli 1979 overlijdt Kotalla in zijn cel. Twee dagen later wordt hij gecremeerd. De urn met zijn as wordt bijgezet in het Duitse Fulda. Na 34 jaar is Kotalla weer thuis. Dat gebeurde overigens pas nadat zijn 'Nederlandse' naam Kotalla was veranderd in Kotalla, zijn oorspronkelijke familienaam. Zonder die wijziging had zijn as niet naar West-Duitsland gemogen.

Begrijpen

Ruim zes jaar heb ik onderzoek gedaan naar Kotalla. Hij beheerste mijn leven niet, maar de drang alles uit te zoeken was groot. Mijn werk als biograaf was niet zelden te vergelijken met dat van een de-

Richard Hoving
poserend op
Kamp Amersfoort.

FOTO PIM RAS

Bij het fragment krijg ik kippenvel. Zo klonk hij dus

De beul van Amersfoort, Richard Hoving, uitgeverij Prometheus

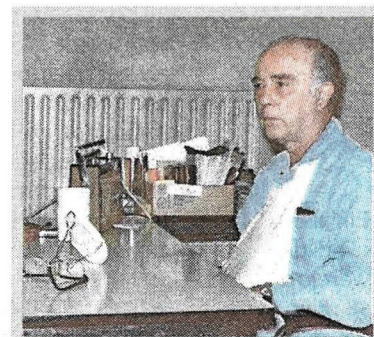
detective. Ook ik verzamelde snippers informatie en ogenschijnlijk onbelangrijke details omdat ze belangrijke aanwijzingen konden bevatten. Niet om een misdrijf op te lossen, maar om het leven van Kotalla te reconstrueren.

Detectivewerk leidde mij naar een 83-jarige man in het Duitse Neuss, onder de rook van Düsseldorf. Als klein jongetje had hij in 1943 het eerste huwelijk van Kotalla bijgewoond. Zijn vader was een van de getuigen van de bruidegom. Na de plechtigheid op het gemeentehuis in Kleef werd feest gevierd in het huis van Kotalla's schoonouders, vertelde de man. Hij herinnerde zich nog dat een aantal jonge SS'ers na afloop van het feest de nacht doorbracht bij de burens. De uitgelaten SS'ers bruuskeerden deze vrome katholieke familie door een crucifix op zijn kop te hangen. De oude Duitser kon er nog altijd om gniffelen.

Het spoor naar mogelijke neven en nichten van Kotalla liep dood in het stadje Neuruppin, een kleine tachtig kilometer ten noorden van Berlijn. Ik had wel een ontmoeting met een nicht van zijn eerste vrouw. Over haar tante wilde ze aan het tuinhek van haar woning wel het een en ander vertellen, maar over Kotalla had zij nooit met haar tante gesproken. Toen ik – nog altijd bij het tuinhek – na een lang gesprek afscheid van haar nam, drukte zij mij een map met papieren in handen. Het

waren oude geboorte- en overlijdensakten. Stukken die meerdere generaties in de familie waren geweest. Ze leerden mij meer over Kotalla's eerste vrouw en haar familie.

De oorlogsmisdadiger Kotalla legde soms een groter beslag op mijn leven dan mij lief was. Ik merkte dat ik mij aan hem ergerde als hij zich als slachtoffer opstelde. Het was de omgekeerde wereld. De slachtoffers waren de gevangenen van wie hij het leven tot een hel maakte. Ik heb tijdens mijn onderzoek geen begrip gekregen voor Kotalla's handelen, maar ik ben wel gaan begrijpen hoe deze kleine Duitser kon uitgroeien tot de beul van Amersfoort. Anders dan in de geschiedenisboeken is verankerd, was hij geen compleet gestoorde SS'er. Zijn hersenbeschadiging werkte zijn wrede optreden in de hand, maar is onvoldoende verklaring

Kotalla tijdens zijn gevangenschap in Breda. FOTO WL. NOUWEN

voor zijn optreden. De omgeving waarin hij werkte en de ambitie die hij aan de dag legde om hoger op te komen, vormden samen met zijn psychische problemen een giftige cocktail die leidde tot zijn gewelddadige optreden.

Graf

Als ik Kotalla's laatste rustplaats in midden-Duitsland op zijn sterfdag bezoek is het een warme zomerse dag. Het graf is goed onderhouden. Rondom de liggende marmeren grafsteen bloeien de witte knolbegonia's uitbundig. Het voelt onwerkelijk zo dicht bij de man te staan die ik nooit heb ontmoet, maar van wie ik inmiddels zo veel weet. Ik vraag mij af wat Kotalla van mijn onderzoek denkt. Zou hij na het verschijnen van mijn boek een brief op poten schrijven of aangifte tegen mij doen van smaad en laster?

Ik blijf nog een paar uur rond het graf van Kotalla hangen. Het is immers zijn sterfdag. Wie weet komt er nog iemand naar zijn laatste rustplaats vandaag. Ik weet dat familie van zijn tweede vrouw het graf onderhoudt, maar via een medewerker van de begraafplaats hebben zij te kennen gegeven dat ze geen contact met mij willen. Als de middag op zijn einde loopt, besluit ik terug naar huis te gaan. Ik kijk nog een laatste keer achterom als ik de oude begraafplaats afloop. Bij Kotalla's graf staat nog altijd niemand.